

LA LITERATURA DEL BARROC A GIRONA (1610-1740) (I: POESIA)

ALBERT ROSSICH

Institut de Llengua i Cultura Catalanes (UdG)

Resum

En aquest treball em proposo donar a conèixer com era la vida literària a la ciutat de Girona durant el segle XVII i les primeres dècades del següent, és a dir, durant l'època dominada d'una manera més plena pel barroc. El resultat d'aquest repàs és l'aparició d'una notable activitat poètica al voltant dels certàmens literaris, la presència constant de l'oratòria sacra en les celebracions urbanes, i el desenvolupament de la literatura didàctica, especialment pel que fa al conreu de la historiografia, la preceptiva poètica i l'erudició. Per raons d'espai, però, en aquest primer lliurament tractaré només de la poesia.

Paraules clau

Girona, literatura barroca, certàmens poètics, preceptives.

Abstract

This article sets out to examine literary life in Girona during the 1700's and the first two decades of the following century, a period fully dominated by Baroque poetics. Among the chief characteristics of this period are the emergence of a remarkable poetic activity which revolved around literary contests, the constant presence of sacred oratory in urban festivities and, finally, the development of didactic literature, specially in relation to historiography, poetical treatises and erudite works. Due to space limitations, this present work will place particular emphasis on poetry.

Keywords

Girona, Baroque literature, poetry contests, poetical treatises.

El nom de Girona no se sol associar amb els grans autors de la literatura catalana del barroc, de manera que podríem pensar que la llarga etapa que coincideix amb la cultura barroca no va ser generosa amb les lletres i les arts a la nostra ciutat. I això que la Girona del segles XVII i XVIII va veure com hi residien ocasionalment alguns dels màxims escriptors catalans del barroc. El més famós, precisament, li va dedicar aquest elogi:

Si estàs lluny de conèixer-te, oh Gerona, ciutat de les més belles i agraciades d'Espanya (que ab tu vull parlar junta, puix te veig junta dins aquest sagrat temple, congregada ab tan amorós afecte per a celebrar les honres de ton bon rei), *si ignoras te, o pulcherrima*, si lo ser tan bella, si les comoditats i regalos de què goses te tenen desconeguda, *egredere* [=surt], *pulcherrima!* Bellíssima, per lo magnífic temple de què estàs coronada; temple tan ric i majestós que en ell, per meravella rara, en los oficis de l'altar sos ministres porten entre peus llaunes d'or puríssim, àgates, robins, safirs, balaixes, ametistes, cornerines i altres pedres de valor inestimable; temple en lo qual la plata se tracta i fa lo que en altres parts la fusta, les pedres i argamassa. *Pulcherrima!* Gerona bellíssima i rica, per lo cos de ton prelat i bisbe Narcís, que mil i tres-cents anys ha que guardes sencer i incorrupte en fe de sa santedat testificada ab tan gran / número de miracles, entre els quals és per tot lo món cèlebre lo de les mosques, que, en temps del rei En Pere, eixint del sepulcre del sant, feren tal estrago en lo exèrcit francès que les mosques pareixien soldats i los soldats semblaven mosques. *Pulcherrima!*, per lo gran número de monastirs de religions vàries a on Déu Nostre Senyor és continuament alabat i servit. *Pulcherrima!*, bellíssima, per la sumptuositat de tos edificis, capacitat de tes places, per la recreació de tes eixides, per la benignitat de ton clima, per la fertilitat de tos contorns, per la frescura de les aigües de tos dos rius (Ter i Onyar) que, satisfets de haver-te vista, i passejat l'un d'ell[s] per dins de tes muralles, se'n van contents a morir al mar d'allí a poques llegües. (Garcia, 1622, pàg. 5-6)

Són paraules de Francesc Vicent Garcia, Rector de Vallfogona, pronunciades des de la trona de la catedral de Girona en ocasió de les exèquies fetes a Felip III. Com era de rigor en una avinentesa com aquesta, Garcia fa la *laus* de la ciutat. I és que en aquell moment l'autor que avui considerem l'iniciador del barroc literari català residia a Girona com a familiar del bisbe Pere de Montcada. Això sí: al cap de pocs mesos el bisbe es va morir i es perd el rastre del poeta a la nostra ciutat.

No va ser l'única relació de Garcia, el primer autor de la literatura catalana barroca, amb la ciutat de Girona. Però, abans, l'encàrrec que se m'ha fet per a aquest congrés –la literatura a Girona a l'època del barroc– m'obliga a plantejar d'entrada uns problemes de mètode. Quins són els autors que han d'entrar en consideració? Els nascuts aquí? Els residents? Els visitants assidus? Aquells que han produït part de la seva obra a Girona? No és fàcil saber quina part concreta de l'obra de determinats autors s'ha elaborat aquí. Però de fet també és ambigu parlar d'*aquí*: en el tríptic de presentació d'aquest congrés es remarcava que el centre d'interès era la ciutat de Girona, tot i que també s'obria a la possibilitat

de considerar la seva àrea d'influència. També m'havia de plantejar, per tant, quin era l'àmbit territorial que havia de tenir en compte (la ciutat? el bisbat? la província?). En altres èpoques s'hauria fixat com a àmbit l'estudi la província (i no fa pas tant de temps: pensem en les *Biografias de gerundenses* de Joaquim Pla Cargol [1960]. A propòsit: Pla Cargol inclou normalment els nascuts a la província, però molt poques vegades els residents aquí). I encara hi ha uns altres problemes de mètode: què entenem per 'literatura'. Literatura de creació? Literatura didàctica amb preocupació per l'estil? Tota classe d'escrius? A la cultura literària de l'època són molt importants gèneres com els sermons, que avui no solem relacionar amb la literatura: tot i que, sovint, els títols ja en reflecteixen l'ambició literària. Però és evident que no podem fer extensiu aquest repàs d'avui a tots els textos escrits, impresos i manuscrits.

Jo penso que basar en l'episodi biogràfic concret del naixement la condició de gironí, de català, etc., és el resultat d'una concepció superficial o limitada de la història. Gaspar Roig i Jalpí, al seu *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona*, recorda tant els «naturales de esta ciudad» (Tomàs Vallgornera i Narcís Camós) com alguns que hi van morir (per exemple, l'historiador dominic Antoni Vicenç Domènech). Entre els nascuts a Girona, Roig esmenta com a predicadors residents a la ciutat els carmelites fra Francesc de la Nativitat (al segle, Francesc Tàpies); Ignasi de Sant Josep (Ignasi d'Alemanys) i Rafael de la Visitació (Rafael Prats), tot i que no ens han pervingut els escrits de cap d'ells (Roig, 1678, pàg. 356-358 i 378-379). Enric-Claudi Girbal, al seu opuscle *Escritores gerundenses* (1967), esmenta tan sols els autors nascuts a la ciutat de Girona, encara que els dominics Tomàs Vallgornera i Narcís Camós, el jesuïta Francesc Garau o Francesc Julià fessin tota la seva obra –segurament– fora de Girona. En canvi, Girbal no hi inclou Gaspar Roig i Jalpí, que era cronista oficial de la ciutat de Girona i va residir diverses èpoques al convent franciscà al costat de l'Onyar...

De vegades passa que l'estada a Girona no coincideix amb cap producció cultural important: l'abans esmentat Antoni Vicenç Domènech, nascut a Grions, prop d'Hostalric, autor de la *Historia general de los santos y varones ilustres en santidad del Principado de Cataluña* (Barcelona, 1602), va estudiar a Girona, i va morir i va ser enterrat en olor de santedat al convent de Predicadors de la mateixa ciutat, però en la seva vida adulta el trobem residint a València, a Barcelona, a Puigcerdà, a Llutxent. Tot i això, la segona edició de la seva *Historia* es publicarà pòstumament a Girona, incloent-hi

una biografia de Domènec escrita per Domingo Ximenes. En tot cas, és discutible establir el criteri del naixement com a factor principal, és a dir: considerar que són gironins tots els que han nascut a Girona. Trobo més interessant parlar de la literatura que s'ha fet a la ciutat, dels escriptors que hi han desenvolupat la seva activitat, com l'esmentat Roig i Jalpí, nascut a Blanes i mort a Manresa, o el jesuïta Antoni Codorniu –l'activitat del qual es desenvolupa en el període central del XVIII.

Em centraré en la vida literària a Girona ciutat, i em limitaré al segle XVII i les primeres dècades del següent, tot i que l'estètica barroca sobrevisi a vegades en manifestacions més tardanes. No tindrè en compte, en tot cas, les mostres tradicionals de teatre religiós (passions, pastorets, misteris, representacions hagiogràfiques), que perviuen al segle XVII amb uns trets arcaics i que pròpiament no podem considerar barroques (cf. Vila, 1995), i deixo per a una altra ocasió l'estudi dels oratoris barrocs –o tardobarrocs– que, a Girona com a molts altres llocs de Catalunya, es cantaven a la catedral i altres esglésies principals: encara que constitueixen una mostra parateatral molt interessant, i que tenen un notable interès literari per la ambició i coherència que reflecteixen, queden majoritàriament fora del marc temporal que m'he fixat. En canvi, tindrè en compte els escriptors que han passat per Girona, que hi han viscut i han desenvolupat aquí part de la seva activitat literària. Sigui com sigui, m'he estimat més dedicar aquest temps a perfilar el marc literari, els gèneres, els objectius de la creació que no pas a dreçar un inventari exhaustiu d'obres conservades. La llista seria llarga i, tot i així, massa incompleta.

Més problemes: de molts escriptors –especialment dels autors menors– ho ignorem gairebé tot. Segur que n'hi ha que tenen relació amb la ciutat i no ho sabem, de manera que per força la nòmina de personatges serà notablement incompleta. Un exemple, només: Francesc Fontanella escriu, al seu *Vexamen* per al certamen celebrat el 1643 en honor a sant Tomàs, que entre els concursants

viu també a dona Teresa
d'Alemanys, portent hermós,
que de Gerona ha il·lustrat
los religiosos blasons... (Brown, 1987, pàg. 239)

Doncs bé: no conservem cap producció escrita d'aquesta poetessa –una monja del convent de Sant Daniel.¹ Tampoc no podem assegurar que les lletres de les composicions musicades pels mestres de capella de la Catedral de Girona, com Tomàs Cirera, Felip Parellada, Joan Verdalet o Francesc Soler, fossin originals (Civil, 1967, 1970 i 1973; cf. Rifé, 2006, pàg. 147). Hi ha casos que segur que no: la composició a vuit veus de Tomàs Cirera *A qué nos convidas*, *Blas* musica una *letrilla* de Luis de Góngora (Civil, 1973, pàg. 134). Per posar un últim exemple, hi ha goigs dedicats a sant Narcís, a sant Feliu i altres advocacions, impresos a Girona, però que no podem estar segurs que reproduïxin l'obra d'un autor gironí (Pujol, 2005, pàg. 80-81). No serà sobrer, doncs, insistir en la provisionalitat d'aquesta aportació d'avui.

LA POESIA, ELS CERTÀMENS, LES ESCOLES, LA UNIVERSITAT

Tractaré d'aquestes qüestions conjuntament. Potser sorprendrà que agrupi els certàmens poètics i l'ensenyament. No ens hauria d'estranyar, però. Els certàmens no eren, abans del romanticisme, l'ocasió de deixar-se seduir per la força d'unes descripcions grandioses, la novetat d'unes emocions profundes o l'exquisitesa d'uns sentiments. No: eren l'ocasió de mostrar el domini d'unes tècniques versificatòries i dels colors retòrics. Per això els certàmens estaven íntimament vinculats a les escoles, i tot l'aparat que els voltava reproduïa l'escenografia de les festes acadèmiques.

El temps del barroc és una època de confluència de les diverses arts i l'espectacle. Els certàmens formaven part, també, d'aquest conglomerat artístic i festiu. En les festes i celebracions, tan freqüents que sovint ocupaven setmanes al llarg de l'any, s'interpretava música, es repartien bitllets amb poesies al·lusives i jeroglífics, s'assistia als oficis acompanyats de càntics i sermons, es representaven diàlegs i passos de comèdia durant les processons, es cantaven villancets polifònics i es decoraven cases i carrers amb llums, domassos i estendards.

Incorporats a aquesta bellugadissa social, els certàmens viuen, a l'època barroca, un moment d'esplendor. Com he explicat en un altre lloc (Rossich,

¹ Dec aquesta clarícia a Verònica Zaragoza.

2003, pàg. 93), malgrat les reticències dels actuals historiadors de la literatura, que els consideren unes celebracions d'escàs interès estètic, els concursos literaris complien una funció social important. Els certàmens importants fan ús de la impremta per fer pública la convocatòria –en un cartell–, per guardar el record de la cerimònia o, en els casos més rellevants, per aplegar bona part de les composicions presentades. A l'època barroca, no són pocs els llibres, de vegades ben gruixuts, que expliquen amb tot luxe de detalls la relació de les festes que, entre altres manifestacions espectaculars, solien acollir concursos literaris. D'aquesta manera podem veure com els certàmens –convocats sobretot amb motiu de commemoracions religioses– troben el seu lloc com un complement important dins les gran celebracions urbanes, al costat de misses solemnes, ornamentacions efímeres a les esglésies i als carrers, desfilades de cavallers (encamisades), justes (com el joc de la sortija), interpretacions musicals, castells de focs i manifestacions variades d'alegria popular.

El problema és que, la majoria de vegades, d'aquests certàmens no n'ha quedat cap rastre, ja sigui perquè ningú no s'ha preocupat de recopilar la relació de les festes, o bé perquè no hi ha hagut els recursos per imprimir-la, o perquè el caràcter consuetudinari d'alguns d'aquests certàmens no ha suscitat la necessitat de perpetuar el record de cadascun. Sabem, per exemple, que a finals del segle XVI el notari Andreu Vilaplana va instituir un certamen poètic en honor de la Immaculada Concepció, que es va mantenir fins que va ser suprimit, per motius que desconeixem, el 1665. Aquesta és la notícia exhumada per Enric Claudi Girbal, procedent d'un document en llatí de 1644:

En el Monasterio del orden de Santo Domingo de frailes predicadores de la presente ciudad de Gerona, desde hace muchos años se halla instituida y fundada por el honorable y discreto Andrés Vilaplana, en su tiempo notario público de la misma, la fiesta de la siempre Inmaculada Concepción de María Madre de Dios, Reina de los Ángeles y Señora nuestra, la cual se celebra el domingo siguiente al día en que la Santa Iglesia celebra la misma festividad [=8 de *deseembre*]; en la que, ante la capilla dedicada a la misma Inmaculada Concepción en la iglesia de dicho monasterio, tiene lugar todos los años cierto certamen poético en diversas lenguas en alabanza de dicha Inmaculada Concepción, otorgándose premios a aquellos que con más agudo estilo, sutil ingenio, elevados pensamientos y erudición modularon alabanzas a la Reina de los Ángeles. (Girbal, 1886, pàg. 354)

No s'ha conservat –que sapiguem– ni un sol dels textos premiats, ni ens ha arribat cap notícia específica referida a aquests certàmens. Sigui com sigui, cap d'aquestes celebracions anuals no va igualar la commemoració extraordinària celebrada els dies 2, 3 i 4 de febrer de 1619, amb motiu de la publicació d'una butlla favorable a la Immaculada Concepció dictada pel Papa Pau V. Gràcies a una relació impresa de l'època (cf. Girbal, 1886, pàg. 328), sabem que les festes van ser especialment solemnes, amb la representació d'un diàleg feta pels alumnes de la Universitat, i la recitació d'una oració plurilingüe en llatí, grec, hebreu i castellà del mestre de retòrica del col·legi de Sant Martí Sacosta, dels jesuïtes, seguit de la representació d'un diàleg (Girbal, 1886, pàg. 328-337).

Abans, el 1610, hi havia hagut un certamen important, inclòs dins les festes de la beatificació d'Ignasi de Loyola. En tenim també una relació contemporània, editada per Enric Claudi Girbal. Va ser en aquesta ocasió que Vicent Garcia hi va concórrer, amb un poema publicat poc després pel seu autor sota el pseudònim de Gaspar Orient. M'hi he referit més d'un cop (cf. Rossich, 1988, pàg. 80-85), i ho resumeixo aquí. La iniciativa de les festes va correspondre a Jaume d'Agullana, canceller de Catalunya i ardiaca de Girona, el qual «señaló cinco ricos premios de oro para un certamen poético [...], impreso y divulgado por todo el Principado y corona de Aragón» (Girbal, 1889, pàg. 181). El 27 de juliol de 1610, a les 10 del matí, es van reunir a l'església de Sant Martí grups de músics de Girona, amb altres procedents de Barcelona i de Perpinyà, i va començar el pregó, que era, en realitat, una breu representació dramàtica. A la capella major van sortir tres estudiants disfressats:

El uno representaba el Amor, vestido con sus insignias: arco, alas, aljaba [= *buirac*] y saetas. El otro, vestido de mujer con alas llenas de ojos, representaba la Fama. El tercero, también vestido de mujer, representaba la Ocasión: el colodrillo [= *clatell*] rapado, los cabellos ante los ojos, en el brazo una corona de ricas piezas, una cruz rica colgada del cuello con muchas cadenas y joyeles de oro, un rosario en las manos y palma, y con otras insignias llevaban sendos nombres de Jesús en la frente muy ricos y vistosos labrados de perlas, perlas preciosas y cabos de oro. [...] Comenzaron a tañer y luego estos personajes hicieron un breve diálogo en castellano hablando con la ciudad de Girona conforme el Amor, Fama y Ocasión representaban, y su blanco en el coloquio era enamorar los corazones y publicar las grandezas de Ignacio y persuadir a todos no perdiesen ocasión de tanta gloria de Dios. (Girbal, 1889, pàg. 185)

Tota una lliçó de pedagogia barroca. Acabat el diàleg, es va llegir el pregó i després d'acomiar-se del públic els tres personatges, van sortir de l'església entre música de trompetes i tambors. Després, van pujar a cavall i van anar repetint el diàleg per tota la ciutat, llançant «cuartillas y motetes castellanos que contenían agudas sentencias a propósito de lo que representaban y el fin pretendido» (Girbal, 1889, pàg. 185).

L'església de Sant Martí estava adornada per dintre i per fora. «Fuera de la iglesia, a los lados del portal, se colocaron cinco pirámides de varios colores tan altas como la estatua de un hombre. Cada una se remataba con una jeroglífica, con su letra, mote y nombre de quien la dedicaba, que eran las cuatro partes del mundo y la Compañía de Jesús al beato Ignacio» (Girbal, 1889, pàg. 187). La relació consigna els versos del *mote* i comenta els que hi havia penjats al claustre:

Eran éstos versos hexámetros, y contenían casi toda o lo mejor de la vida del santo. En la segunda, tercera y cuarta hilera estaban los epigrammas latinos y griegos en papel de marca mayor, y en cada uno un nombre de Jesús pintado. Eran éstos más de cuatrocientos y entre ellos más de treinta sonetos y otras composiciones castellananas puestas dentro de unos grandes escudos bien pintados. Había sin esto más de doscientos papeles [...] de varios colores [con] poesías griegas, latinas y castellananas, y se pusieron en la última hilera entre los versos latinos, y más de cuarenta jeroglíficas, que estaban tan altas por estar todo lleno que para ponerlas fue menester valerse de escaleras largas. [...] Hízose una máquina de veintidós pliegos con una grande torre. [...] Ceñían esta torre once escudos con varias composiciones y lenguas: hebrea, griega, latina, castellana, francesa, italiana, portuguesa, viscaína y catalana. En otro cabo, un grande labirinto redondo y en su centro un corazón con llamas de fuego: los versos del labirinto declaraban los efectos que este divino fuego, Ignacio, hizo en los corazones humanos. Ceñíanle en contorno unas lenguas de fuego con sendos versos hexámetros. (Girbal, 1889, pàg. 189-190)

No cal continuar. Molts més versos i poemes visuals, en varietat de llengües —el català ocupant un lloc secundari—, decoraven els espais lliures en una manifestació d'*horror vacui* volgudament desmesurada. També, en la justa cavalleresca que va tenir lloc l'1 i 10 d'agost, la noblesa gironina va desfil·lar a cavall repartint bitllets amb versos al·lusius. Com aquest, de Martí d'Agullana:

Yo os dejo el sacro comer
de muy buen punto:
cristianos,
guardardle de malas manos. (Girbal, 1889, pàg. 254)

O el de Rafael Saconomina:

El que fue antes feroz,
hecho ciervo humilde y manso
mereció eterno descanso. (Girbal, 1889, pàg. 255)

D'on provenia, tota aquesta profusió de composicions, jeroglífics, figures, màquines, dibuixos, bitllets i papers? No és aventurat pensar que en bona part devien ser fruit de l'activitat dels professors i alumnes del col·legi de la Companyia de Girona. Val la pena, en tot cas, fer notar que en aquest tipus de celebracions la poesia gaudia d'un protagonisme evident, i que aquesta poesia es combinava amb imatges per fer visualment més atractiva l'exposició pública de tanta creativitat efimera.

El motiu pel qual Garcia va venir a Girona va ser el concurs literari en honor de sant Ignasi, que es va celebrar uns dies després. El poeta mateix s'hi refereix, en una llarga composició que durant molt de temps es va creure que hi havia estat premiada. En aquest poema l'autor ironitza a propòsit de la seva musa.

Una nimfa de Segarra
que fonc ciutadana un temps
i l'ha portada son fat
a guardar cabres i anyells,
després que, en junta amorosa,
ab altres nimfes també
gosà del tracte apacible
que la ciutat ofereix
[...] (Rossich ed. 1984, III, pàg. 676)

És a dir: la vena poètica de Garcia s'havia desenvolupat temps endarrere en un medi urbà, però ara es trobava en un lloc de pagès, «on la pobra es

consumeix». Però un dia es troba amb un paper que invitava tots els poetes que volguessin a un concurs literari amb «premis de preciosíssims joiells», que se celebraria a Girona:

Allí, en la noble ciutat
tan bel·licosa que venç
ab un estol de ses mosques
tot un exèrcit francès [...],
fundació dels Agullanes
(que son nom guardarà més
que no l'agulla de Cèsar
al de Cèsar mantingué)
[...] (Rossich ed. 1984, III, pàg. 684-685)

El convenient elogi hiperbòlic als Agullana –l'agulla de Cèsar és l'obelisc de Trajà, que presideix la plaça de Sant Pere al Vaticà, i que suposadament guardava les seves cendres– s'afegia al del bisbe Francesc Arévalo de Suazo, «lo qui en la noble Girona | com altre sol resplendeix», que a més era el jutge del certamen. Però aquest poema no es va presentar al concurs, que constava de cinc premis, tal com explicita la relació que he anat seguint fins ara:

El lunes a 2 de agosto por la tarde fue la sentencia del certamen poético para el cual vinieron de varias partes treinta y tres anagramas latinos, como se pidía en el certamen, muy agudos y buenos, once glosas para el segundo premio de la quintilla catalana, trece canciones castellanas para el tercer sujetto y premio, siete o ocho epigramas² griegos y muchas ingeniosas jeroglíficas en varias lenguas. Diose la sentencia estando presente el señor obispo como juez, algunos canónigos, religiosos y gente grave, y el señor canceller en una tribuna; leyéronse las composiciones primero con música de ministriles y al fin la sentencia, y se dieron los premios señalados (Girbal, 1889, pàg. 270-271).

Com podem veure, de premi en català només n'hi havia un, i era per a la glossa d'una quintilla. Curiosament, aquest poema no figura en les edicions

² Girbal transcriu «708 epigramas», però el manuscrit devia dir 7 o 8 epigramas, tal com llegeix Corbella 1889, 61.

de l'obra poètica del Rector; però l'any 1611 es va publicar un plec solt, a nom de Gaspar Orient de Tortosa,³ que inclou un poema que té exactament aquestes característiques, acompanyant el romanç de Garcia del qual he donat algun extret –i que sí que apareix en tots els reculls del nostre autor. La conclusió és evident: tots dos poemes han de ser seus, i la glossa de la quintilla és l'obra que concursava al premi. I la veritat és que no era tan fàcil fer un poema a partir de la quintilla donada, que diu així:

Tenint l'ànima en Manresa
tan devota i recollida,
sens sentits, ab gran firmesa,
consumit sense flaqueja,
és mort Ignasi i té vida. (Rossich ed. 1984, II, pàg. 531)

Va obtenir el premi? Potser sí, però no en tenim constància. Que el Rector hi va assistir personalment queda provat pel fet que ho confirma el mateix Garcia en el poema que ja coneixem, quan explica que la musa,

[...] deixant les blanques cabres
en blanc per a tot un mes
(si no les pren en son càrrec
un pastor que li vol bé),
de partir-se determina... (Rossich ed. 1984, III, pàg. 685-686)

Les «blanques cabres» –notem que Garcia defuig de parlar del terme més usual d'«ovelles» per referir-se als seus feligresos– van quedar, en efecte, sota la protecció d'un altre capellà. Els documents de la parròquia de Vallfogona demostren que Garcia hi és absent durant la major part del mes de juliol i en tot l'agost, i ho corrobora una noteta posada a un dels llibres parroquials per fra Vicenç Codony, que el va substituir durant alguns dies (Rossich, 1988, pàg. 84). Els primers biògrafs de Vicent Garcia van deduir d'algunes al·lusions

³ El nom de Gaspar Orient correspon a un cunyat de Vicent Garcia, de qui res no fa pensar que fos poeta. Més aviat hem de creure que l'aparició d'aquest nom s'explica com una facècia pròpia del caràcter de Garcia (Rossich i Querol 1999: 110-112).

humorístiques als ambients ciutadans on era admirada la seva musa, i de la seva participació al certamen ignasià, que a Girona ell va erigir «una acadèmia de la qual fonc elegit president i príncep», però amb tota probabilitat aquesta acadèmia no va existir mai (Rossich, 1988, pàg. 89).

M'he de referir aquí a uns goigs (Rossich ed. 1984, III, pàg. 924-928) dedicats als quatre màrtirs de Girona (sants Just, Cici, Paulí i Germà) que apareixen atribuïts a Garcia en diversos testimonis manuscrits i impresos: els estudiosos han suposat que devien ser redactats en ocasió de l'estada de Garcia a Girona com a secretari del bisbe Pere de Montcada (Cardona, 1975, pàg. 2). S'ha de recordar que la catedral de Girona conserva les relíquies d'aquests sants, que eren molt venerades (Pla, 1955, pàg. 21-24). Tot i l'escassa qualitat literària dels versos, el fet que les edicions conegudes d'aquests goigs derivin totes de la primera edició de les obres de Vicent Garcia (1703), i la circumstància que ja figurin en dos manuscrits antics de les seves obres, fa que no s'hagi de considerar inversemblant l'autoria del nostre rector.

També es van celebrar a Girona unes festes per a la beatificació de Teresa de Jesús, el 1614, però no consta que aquí es fes cap certamen poètic, com sí que se'n va fer un, amb gran solemnitat, a Barcelona. Tan sols conservem un sonet en castellà compost segurament per a l'ocasió, anònim, i la notícia que s'hi van predicar quatre sermons (Diego de San José, 1615, pàg. 176; Grahit, 1878, pàg. 17-19). Es van tornar a fer festes per la canonització, el 1622, però no hi ha va haver tampoc cap certamen literari (Grahit, 1878, pàg. 17-19).

En canvi, l'any 1622 van tenir lloc amb gran magnificència unes celebracions molt completes i de notable interès literari dedicades a la canonització de sant Ignasi i sant Francesc Xavier i a la beatificació de Lluís Gonzaga. En tenim una extensa relació contemporània (Ruiz, 1623), i s'hi han referit, entre d'altres, Grahit (1872 i 1878), Girbal (1889), Romeu (1975) i Riquer (1979, pàg. 207-208). La notícia de les festes es va fer pública amb una desfilada amb carros i disfresses:

Llevaban la delantera dos cajas a son de marchar, y dos juegos: uno de trompetas y otro de menestres en un vistoso carro vestido de hiedra y arrayán, bovedado de arcos tejidos de la mesma amenidad. Seguía después, caballera en un airoso palafren, la Fama, vestida y tocada galana y ricamente. Su cabeza adornaban

hermosas garzotas, sus espaldas graciosos volantes, sus hombros pintadas alas, y sus manos una clara bocina prendida en el brazo con banda colorada, que, aplicada a sus labios, descubriría quién era aquel hermoso monstruo. Daba luego razón, en un elegante romance catalán, de la empresa, convidando para la fiesta y triunfo de los santos (Ruiz, 1623, fol. 2v).

Moltes persones i més carros triomfals, al·legories i escenificacions completaven la desfilada. Les festes, com era habitual a l'època, comptaven amb múltiples manifestacions combinades: música, poesies, emblemes, sermons, discursos, processons, desfilades, decoracions florals, lluminàries i focs artificials, «que dejaron admirados los gironeses, no acostumbrados a ver semejantes artificios» (Ruiz, 1623, fol. 9). El plurilingüisme literari era buscat amb deler; el tercer dia de les festes, enmig de la desfinada, una persona «con el caduceo de Mercurio, chapeo y culebras enroscadas en él, figuraba el don de lenguas, y, así, decía grandezas del santo en lengua hebrea, griega, latina, castellana, italiana, portuguesa, vizcaína, etc.» (Ruiz, 1623, fol. 11v). Semblantment, adornaven el claustre del col·legi de Sant Martí «agudas epigramas y odes [=odas] griegas, latinas, castellanas, catalanas, etc., versos retrógados, acrósticos, serpentinos, leoninos, ecos y otras sutilezas y curiosidades que no se pueden pintar en tan corto papel» (Ruiz, 1623, fol. 14). La relació de Francisco Ruiz reproduïx desenes i desenes de composicions, portades a concurs o simplement com a mostra de devoció, que reflecteixen la varietat formal de tot aquest desplegament retòric.

El cartell del certamen literari preveia que s'hi presentessin poesies en llatí, en grec, en castellà, de doble lectura (llatí-castellà) i en català. Les composicions amb versos coixos o hiper mètrics quedaven eliminades d'entrada, com les que arribessin fora de termini, i només es podia premiar una composició per persona. Es van oferir vint premis repartits en deu *cuadrillas* sota el patrocini de diverses disciplines: gramàtica (per a anagrames llatins), retòrica (versos sàfics en grec, amb la traducció al llatí), jurisprudència (cançó castellana a imitació de Boscà o de Petrarca), filosofia (vint quartets catalans), medicina (una oda llatina), aritmètica (glossa d'una octava en castellà), música (dotze lires amb versos esdrúixols), geometria (sonets de doble lectura, en llatí castellà alhora), astrologia (jeroglífics, que pròpiament s'haurien d'haver anomenat emblemes) i teologia (sextines en català o en castellà). Josep Romeu va dedicar a les sextines un article, que després va ampliar

(Romeu, 1975). Ara: ben pocs dels noms que signaven les composicions han deixat altres mostres del seu enginy, a part d'aquestes composicions.⁴ La majoria ens són desconeguts, i els que podem documentar no sempre eren els autors reals de les poesies que es van presentar a nom seu. És conegut el cas d'Oròsia d'Agullana, que no podia ser l'autora del poema que es va presentar amb el seu nom –una sextina de doble lectura catalanocastellana–, ja que llavors només tenia set anys (Riquer, 1979, pàg. 208-218). No és l'únic nom, aquest, de famílies notables de Girona: també hi ha Elvira Sarriera, Magdalena d'Agullana, Agnès Real de Fontclara... Sigui com sigui, la majoria de concursants eren catalans (d'Osona, de la Cerdanya, de Girona), encara que també n'hi figuren de castellans, occitans i portuguesos.

Abans he dit que els certàmens dedicats a la Immaculada van continuar fins a 1665. Al segle XVIII els jesuïtes continuaran dedicant-li una festa anual, organitzada per la congregació mariana, que s'havia constituït a Girona com en altres localitats amb presència dels pares de la Companyia. Però n'hi devia haver hagut més, de certàmens. Per exemple, els vinculats a les festes que celebraven cada any els estudiants i professors per Sant Tomàs. L'Acadèmia de Sant Tomàs va ser segurament la primera acadèmia moderna fundada a Espanya, a la ciutat de Barcelona, cap a 1584 (Rossich, 2007, pàg. 441-442); després, a imitació d'aquesta, en van sorgir en altres bisbats catalans. A l'Arxiu Històric de Girona hi ha la relació dels acadèmics de Sant Tomàs de Girona des de 1744 fins a 1815 (ms. 1), però en detectem l'activitat des de molt abans. El primer testimoni conservat de les actuacions de l'acadèmia gironina és, que jo sàpiga, un fulletó compost per Pau Piguillem (1685): *Festivo elogio de luces celebrado en la fiesta que consagró la illustre y sabia Academia al Angélico Doctor Santo Thomás de Aquino en el sagrado Convento de Santo Domingo de Gerona*. També sorgeix d'aquest àmbit el poema llatí que Pere Roselló, professor de prosòdia o mètrica llatina de l'Estudi General de Girona, va dedicar a sant Tomàs (1687). Un altre professor de la Universitat de Girona, Narcís Julià, explicava preceptiva literària catalana al final del seu curs de retòrica; en

⁴ Només puc adduir el cas de Jeroni Vilar, jesuïta, del qual ens ha arribat un manuscrit amb composicions seves en català i castellà (*Libro segundo de las obras de Hieronimo Vilar*, ms. sense catalogar de la Biblioteca del Museu Episcopal de Vic); una poesia d'ell va ser publicada a finals del segle XIX (Serra 1881).

conservem els apunts que dictava l'any 1703, una *Medulla eloquentiae* i el *Parnàs català* (Rossich, 1979). Aquest últim text conté poesies catalanes que servien d'exemple a les regles de versificació i que, pel tema, han de tenir l'origen en les festes anuals que aquesta Acadèmia dedicava al sant. Ara: les poesies de lloança a sant Tomàs del *Parnàs* gironí segurament provenien dels concursos de Barcelona, ja que les trobem també en altres preceptives catalanes de l'època. Resta, però, aquesta poètica com una mostra de l'ensenyament de la poesia catalana a la universitat en èpoques reculades i com un tractat poètic barroc que tracta exclusivament del català com a llengua literària. Julià també deu ser l'autor d'uns goigs als quatre màrtirs de Girona publicats el 1698 (cf. Rossich i Valsalobre, 2006, pàg. 349-351).

Un altre camp a cavall de la literatura i la música són els *villancicos* que es cantaven a la catedral per Nadal. Els villancets, o *villancicos*, hereus de les ensaladas del XVI, continuen reflectint una pluralitat d'estils i una amalgama de formes mètriques que contrasten amb la unitat, la coherència i la formalitat del que serà després l'oratori setcentista. Si el *villancico* s'adcrivia en un món de pastors i personatges bigarrats i es complaïa en el contrast barroc entre humor i devoció i el gust pel plurilingüisme, l'oratori optarà per la seriositat, una afectació retòrica d'adscripció més rococó i l'ús del castellà. De villancets en conservem alguns de procedència gironina: el primer duu la data de 1652, *In festo Nativitatis Domini*, amb música de Joan Verdalet, organista de la seu de Girona. El text, que alterna el llatí i el català, és anònim. El català és majoritari en una *Representació nadalenca*, també gironina, de 1686, tot i que figura composta en castellà, aragonès, català, mallorquí, valencià i gascó (Prat i Vila, 2004). Naturalment, tot allò que no és català i castellà en aquesta peça no passa de constituir una lleu aproximació a la realitat. El to és còmic. En aquest cas, la música és de Francesc Soler; i la lletra també és anònima. Civil (1973, pàg. 156) opina que el text és obra «de un capitular de la catedral de Gerona», sense justificar-ho; però amb el mateix fonament podríem suposar que el va escriure un religiós d'algun convent o un professor de gramàtica i poesia de l'Estudi General. De villancets, també ens n'han arribat d'impresos, com alguns que va musicar Josep Gaz (1692; veg. Pujol, 2001), però són molts més els testimonis manuscrits que conservem d'aquest músic; els textos llatins i castellans que li serveixen de base revelen sovint un origen gironí.

En altres villancets d'aquesta procedència que coneixem (Pujol, 2010), si bé la música és de compositors locals, la lletra no és d'autor gironí.

Pel que fa als oratoris, ja he expressat la meva intenció de dedicar-hi un treball monogràfic més endavant. Interessen aquí com a fet literari, pels textos que conformen el llibret. Els oratoris gironins pertanyen majoritàriament a la segona meitat del segle XVIII i a la primera del XIX. Dintre l'etapa que estudiem aquí tenim, compostos i interpretats a Girona, el *Cántico sacro* (1727) i *El increado monarca* (1734), de Tomàs Milans, i *El vencimiento de Sísara* (1737) i *l'Oratorio a la Expectación del parto de la Virgen* (1739), d'Emmanuel Gònima (Gregori, 1989; Pujol, 2005, pàg. 35; Rifé, 2009, pàg. 221-222). No ens han arribat els noms dels autors dels llibrets; tot i això, avanço la hipòtesi que els textos, que es renovaven periòdicament, podien ser obra dels professors de retòrica dels seminaris i els col·legis.

Benet de Sala i Cella és un membre d'una destacada família gironina, traslladada a Barcelona a les darreries del segle XVII, però que sempre va mantenir la relació amb Girona, on va morir. Membre de l'Acadèmia Desconfiada a Barcelona, va compondre poemes en català i en castellà, entre els quals unes *Églogas* en tercets castellans (Carreras, 1922, pàg. 98-99; Pla, 1960, pàg. 119-120; Comas, 1972, pàg. 656). I hi ha encara un poeta il·lustre que resideix a Girona en un breu període del començament del XVIII. Es tracta d'Agustí Eura, prior –entre 1720 i 1723– del convent de Sant Agustí de Girona, que es trobava al lloc que encara avui coneixem amb el nom de plaça de Sant Agustí, tot i que oficialment s'anomena plaça de la Independència. Pep Valsalobre, editor de l'obra d'Eura, va dedicar a això un article (1999) i ho va estudiar exhaustivament (Valsalobre ed. 2002, pàg. 411-414), cosa que m'estalvia d'entrar-hi en detall. Recordaré tan sols que el poeta i futur bisbe d'Orense va compondre, versemblantment a la nostra ciutat, dues dècimes al beat Dalmau Moner, mort al convent dels dominics de Girona en olor de santedat l'any 1341. El poema, que vol ser una mostra de pietat popular, ajunta una visió ingènua de l'èxtasi místic amb les paraules poètiques de moda, les rimes atrevides i les imatges retòriques de gust barroc:

En l'amorosa vereda
tant ab Cristo s'entreté

Dalmau enamorat, que
menja l'escudella freda,
i, a no ser que dintre hospeda
sobrenatural calor,
del lento vital vigor
rompent lo sutil estam,
o moriria de fam
o moriria d'amor. (Valsalobre ed. 2002, pàg. 413)

BIBLIOGRAFIA CITADA

- BROWN, K. (1987): «Context i text del vexamen d'acadèmia de Francesc Fontanella...», *Llengua & Literatura*, 2, pàg. 173-232.
- BUSQUETS, J. i A. SIMON (1993). *Girona al segle XVII*, Ajuntament de Girona / Diputació de Girona, Girona.
- CARDONA, O. (1975): «Vicent Garcia i els seus goigs». Introducció a Torrell de Reus [S. TORRELL I EULÀLIA] (ed.), *Els Goigs i les cobles del Dr. Francesc Vicent Garcia Rector de Vallfogona (1582-1623) en el 352 aniversari de la seva mort*, Impremta Altés, Barcelona, pàg. 1-2.
- CARRERAS Y BULBENA, J.R. (1922). *La Academia Desconfiada y sos acadèmichs*, Tallers Gràfics «Atlas», Barcelona. [Tirada a part d'íd., «Constitució y Actes conservades de la Academia Desconfiada, anomenada també Escola y Academia dels Desconfiats», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, pàg. 74-75 (enero a marzo 1922), 225-336, i 76 (julio a septiembre 1922), pàg. 179-194 [però 379-394].
- CIVIL CASTELLVÍ, F. (1967): «San Narciso en la lírica musical del siglo XVII», *Revista de Gerona*, XIII, pàg. 48-54.
- CIVIL CASTELLVÍ, F. (1970): «Retrospectiva del villancico gerundense», *Revista de Gerona*, XVI, pàg. 57-61.
- CIVIL CASTELLVÍ, F. (1972-73): «Compositores y organistas gerundenses en el siglo XVII», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, XXI, pàg. 117-169.
- COMAS, A. (1972). *Història de la literatura catalana*, IV, Edicions Ariel, Esplugues de Llobregat.
- CORBELLA, R (1889). *Mostra dels escrits en prosa y vers del Rnt. Dr. Francesch Vicens García Rector de Vallfogona prechida d'algunes noticies biogràfiques del autor per ...*, Tip. y Librería Católica de Sant Joseph, Vich.
- DIEGO DE SAN JOSEPH (1615). *Compendio de las solenes fiestas que en toda España se hicieron en la Beatificacion de N.M.S. Teresa de Jesus fundadora de la Reformation de Descalzos y Descalzas de N.S. del Carmen en prosa y verso*, Viuda de Alonso Martín, Madrid, fol. 174v-176.

- GARCIA, V. (1622). *Sermo predicat en la Iglesia Cathedral de Gerona, en les exequies fetes à la Magestat Catholica del Rey Don Phelip Tercer nostre senyor, lo dia 12. de Maig 1621*, Hierony Margarit, Barcelona.
- GAZ, J. (1692). *Villancicos para la solemne processión de la fiesta del Corpus Christi en la santa iglesia catedral de Gerona este año de 1692*, Gerónimo Palol, Gerona.
- GIRBAL, E.C. (1867). *Escritores gerundenses, ó sea Apuntes biográficos de los principales que han florecido desde los primeros siglos hasta nuestros dias*, Establecimiento Tipográfico de Gerardo Cumané y Fabrellas, Girona.
- GIRBAL, E.C. (1886): «Del culto y fiesta de la Inmaculada Concepción en Gerona», *Revista de Gerona*, X, pàg. 327-335 i 353-359.
- GIRBAL, E.C. (1889): «Fiestas en Gerona por la beatificación de S. Ignacio de Loyola», *Revista de Gerona*, XIII, pàg. 180-191, 214-219, 248-255 i 269-272.
- GRAHIT, E. (1872): «Certámens poétichs de Gerona», *La Renaxensa*, II, pàg. 209-210, 221-223, 235-238 i 248-250.
- GRAHIT Y PAPELL, E. (1879). *Certámen poético que con motivo de la canonizacion de San Ignacio de Loyola y San Francisco Javier, y de la beatificacion de S. Luis Gonzaga, se celebró en la ciudad de Gerona en 1622*, Establecimiento tipográfico del Hospicio Provincial, s.d. [1879], Gerona, pàg. 6-7.
- GREGORI, J.M. (1989): «Notes per a l'estudi del contract barroc: les oposicions a la Seu de Girona de 1734», dins A. ROSSICH I A. RAFANELL (ed.), *El barroc català*, Edicions dels Quaderns Crema, Barcelona, pàg. 477-504.
- PIGUILLEM, P. (1685). *Festivo elogio de luzes celebrado en la fiesta que consagró la illustre y sabia Academia al Angélico Doctor Santo Thomás de Aquino en el sagrado Convento de Santo Domingo de Gerona*, Geronimo Palol, Gerona.
- PLA CARGOL, J. (1955). *Santos mártires de Gerona (San Félix, san Narciso y otros santos)*, Dalmáu Carles, Pla, S.A., Gerona / Madrid.
- PLA CARGOL, J. (1960). *Biografias de gerundenses*, Dalmau Carles, Pla, Editores, Girona, 2^a ed.
- PRAT, E. i P. VILA (2004): «Tres nadales dialogades dels segles XVII i XVIII», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLV, pàg. 513-537.
- PUJOL COLL, J. (2001): «Catàleg de l'obra conservada de Josep Gaz», *Revista Catalana de Musicologia*, IV, pàg. 101-158.
- PUJOL I COLL, J. (2005). *El barroc musical*, Diputació de Girona, Girona.
- PUJOL I COLL, J. (2010): «Tres villancets "de negre" gironins», dins P. VILA I N. FIGUERAS (ed.), *Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès*, Patronat Francesc Eiximenis de la Diputació de Girona / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Girona, pàg. 422-436.
- RIFÉ I SANTALÓ, J. (2006): «Correspondència entre Miquel Querol i Francesc Civil», dins A. EZQUERRO ESTEBAN, L. ANTONIO GONZÁLEZ MARÍN, M. HEILBRON FERRER (ed.), *Estudios sobre el barroco musical hispánico (En torno a la figura de Miguel Querol)*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Barcelona, pàg. 145-153.

- RIFÉ I SANTALÓ, J. (2009): «Preclassicisme i Classicisme», dins F. BONASTRE I F. CORTÈS (coord.), *Història Crítica de la Música Catalana*, Universitat Autònoma de Barcelona, [Bellaterra], pàg. 201-279.
- RIQUER, M. de (1979). *Quinze generacions d'una família catalana*, Editorial Planeta, Barcelona.
- ROIG Y JALPÍ, J.G. (1678). *Resumen historial de las grandezas, y antigüedades de la ciudad de Gerona, y cosas memorables suyas eclesiasticas, y seculares, assi de nuestros tiempos, como de los passados*, Jacinto Andreu, Barcelona.
- ROMEU I FIGUERAS, J. (1975): «Tres sextines del primer quart del segle XVII. (Notes a un gènere poc atès a les lletres catalanes)», *Els Marges*, 4, pàg. 7-21. [Reeditat, amb afegits, dins íd., *Poesia en el context cultural del segle XVI al XVIII*, II, Curial, Barcelona, pàg. 7-35.]
- ROSELLÓ, P. (1687). *Auspicatissimae Scholarum Principis, veritatis oraculi, Ecclesiae luminaris, Angelici (scilicet) Magistri doctrinae ... Petrus Roselló ... prosodiae publico in Gerundensi Musaeo professor, perpetuam heroico carmine annunciat felicitatem*, Hieronimo Palol, Gerunda.
- ROSSICH, A. (1979). *Una poètica del Barroc: el "Parnàs català"*, Col·legi Universitari, Girona.
- ROSSICH, A. ed. (1984). *Francesc Vicent Garcia. Assaig d'edició crítica*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 5 vol.
- ROSSICH, A. (1988). *Francesc Vicent Garcia. Història i mite del Rector de Valfogona*, Edicions 62, Barcelona (2ª ed. revisada).
- ROSSICH, A. (2003): «Els certàmens literaris a Barcelona, segles XIV-XVIII», dins E. DURAN I E. MIRALLES JORI (coord.), *Barcelona Quaderns d'Història/9: La Barcelona ideal i la Barcelona real en la cultura literària de l'Edat Moderna*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, pàg. 83-108.
- ROSSICH, A. I E. QUEROL COLL (1999): «Noves dades biogràfiques del poeta Vicent Garcia», *Nous Col·loquis*, III, pàg. 99-124.
- ROSSICH, A. I P. VALSALOBRE (2006). *Poesia catalana del barroc. Antologia*, Edicions Vitel·la, Bellcaire d'Empordà.
- SERRA Y CAMPDELACREU, J. (1881): «Al gloriós martiri dels Sants Llucià y Marcia, fills y patrons de la ciutat de Vich. (Poesia inèdita del poeta vigatà Geroni Vilar feta en l'any 1618)», *La Renaixensa*, XI, pàg. 193-195.
- VALSALOBRE, P. (1999): «El foc que afina: Homenatge d'Agustí Eura (s. XVIII) a Dalmau Moner (s. XIV)», *Revista de Girona*, 196, pàg. 58-63.
- VALSALOBRE, P. ed. (2002). A. Eura, *Obra poètica i altres textos*, Fundació Pere Coromines, Barcelona.
- VILA, P. 1995: «Notes sobre les antigues representacions teatrals a les comarques gironines», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXV, pàg. 237-324.

